

Да праблемы даследавання анталагічных аспектаў эпістальярнай спадчыны М.Гарэцкага

Эпістальярная спадчына -- арганічная частка мастацкай сістэмы пісьменніка. На жаль, у беларускім літаратуразнаўстве няма сталай традыцыі даследавання дадзенай жанравай формы, і гэта паказальна як сведчанне недаацэнкі суб"ектыўных форм творчасці: маўляў, гэта жанр побытавага зместу, другарадны, прыватны жанр. Відаць, не выпадкова і тое, што ў нас не выдаецца так званая "Перапіска", калі пад адной вокладкай змяшчаюцца лісты славутага дзеяча літаратуры, мастацтва і тых, хто ў пісьмовай форме звяртаецца да яго са сваімі думкамі, меркаваннямі, просьбамі, прапановамі. Разам з тым агульнавядома, што на працягу доўгага часу савецкі пісьменнік, дзеяч культуры знаходзіўся пад жорсткім уціскам цэнзуры, ён засцерагаўся, устрымліваўся адкрыта выказаць тое, што спрабаваў увасобіць праз мастацкую форму. Тым не менш і пры самых неспрыяльных грамадска-палітычных умовах перапіска існавала, і мы павінны шукаць і знаходзіць у ёй тое, што ўяўляе бяспрэчную грамадска-пазнавальную, мастацкую каштоўнасць і што мае выхаваўчае значэнне.

Эпістальярная спадчына М.Гарэцкага ў тым аб'ёме, у якім яна захавалася на сённяшні дзень, не дужа багатая. Прычына тут -- трагічныя абставіны жыцця, трагічны лёс мастака. Захавалася, калі лічыць апублікаваныя ў аднатомніку "Творы"(1990 г.), 97 лістоў. Гэта заслуга Леанілы Усцінаўны, жонкі пісьменніка, дачкі Галіны Максімаўны, якім удалося многае зберагчы, захаваць для нашчадкаў каштоўнейшую частку творчай спадчыны вялікага пісьменніка.

Каштоўнасць лістоў М.Гарэцкага ў тым, што яны -- крыніца вывучэння жыццёвага шляху, аўтасведчання і аўтапрызнання, якія датычаць часу ўзнікнення творчых задум, падзей і здарэнняў, што паслужылі штуршком да напісання пэўнага твора. Гэта і крыніца самаацэнкі, магчымасць заглыбіцца ў творчую лабараторыю, даведацца пра нежыццёўленыя планы, намеры. Праз лісты мы маем магчымасць скласці пэўнае ўяўленне, якім быў хатні, сямейны побыт пісьменніка, узаемаадносіны з блізкімі, сябрамі, калегамі па працы.

Большасць лістоў М.Гарэцкага датычыць часу знаходжання пісьменніка ў Вятцы, дык пра іх пераважна і будзе ісці гаворка. "Вяцкія" лісты -- найбагацейшая крыніца звестак, якая істотна ўзбагачае нашы ўяўленні пра Гарэцкага як пісьменніка-грамадзяніна, чалавека і асобу.

Найперш варта адзначыць, што асаблівай увагі заслугоўвае стыль эпістальярыя. Ён у значнай ступені абумоўлены месцам лістоў, апошні ж залежыў ад канкрэтных абставін, у якіх апынуўся пісьменнік. Агульнавядома, што лісты палітссылных старання цэнзураваліся, а гэта вымала ад іх аўтара гранічнай стрыманасці, асцярожнасці, уважлівага выкладу думак і меркаванняў. Адсюль -- пэўны ўхіл у бытавую сферу, што абумовіла канстатацыйны, інфармацыйны стыль. Але і праз гэтую эмацыянальную сухасць выразна прабіваецца жорсткая, суровая праўда жыцця пад прыгнётам у 1932 годзе: "У нас падняліся цэны, падаражэў хлеб, пуд мукі каштуе 40 рублёў, а служачым прадуктовых картак 1/IV у нас ужо не выдалі, -- як у вас?"(1, с.445)

"Бялізну сваю я лаплю сам; нічога, яшчэ доўга абыдуся без новай"(1, с.439). "Я ўсё чакаў, каб падмарозіла, але цяпер мне ўжо не бяда: купіў калёшы. Праўда, на левую нагу №15, а на правую №12, але заплаціў усяго 5 рублёў і вельмі задаволены гэтым набыткам"(1, с.426).

Вялікую каштоўнасць для даследчыкаў псіхалогіі творчасці мастака маюць прызнанні, якія датычацца яго ўнутранага стану, настрою, перажыванняў. У лісце ад 9 лютага 1932 г. М.Гарэцкі адзначае: "Я цяпер часта сню вельмі цікавыя сны. Гэтак са мною бывала і раней, напрыклад, у 1916--1917 гг. Фантастыка самая буйная і часам -- вельмі страшная"(1, с.438). Паказальна, што перыяды інтэнсіўных сноў супадалі ў часе з надзвычай актыўнай творчай працай. Гэта значыць, у экстрэмальных жыццёвых сітуацыях актывізавалася і ўнутранае жыццё. Як бачым, тут ёсць над чым падумаць. Псіхалогія мастака, працэсы падсвядомага, моманты, якія не кантралююцца "бодрствующим" розумам, -- вывучэнне гэтых з'яў дапаможа глыбей спасцігнуць законы творчасці і асобу творцы!

Наша цікавасць да эпістальнай спадчыны М.Гарэцкага тлумачыцца яшчэ і тым, што гэтая жанравая форма -- перапіска -- актыўна ўжывалася ім у многіх мастацкіх творах як кампазіцыйны прынцып. А, скажам, апавяданне "У чым яго крыўда?" і аповесць пад той жа назвай цалкам пабудаваны на прыёме ліставання герояў. І ў запісках "На імперыялістычнай вайне", у "Камароўскай хроніцы" эпістальна-мемуарная форма выкарыстоўваецца паспяхова. Лагічна дапусціць, што вопыт асабістай перапіскі і форма ліставання ў мастацкім творы пэўным чынам узаемазвязаны, бо гэта -- плён дзейнасці адной і той жа асобы. І сапраўды, знаёмства з лістамі дае падставы сказаць, што і ў бытавой перапісцы М.Гарэцкі заставаўся мастаком слова. А некаторыя з лістоў, напрыклад ад 2 мая 1932 г., можна з поўным правам аднесці да ўласна мастацкага твора на той падставе, што пра сябе мастак расказвае ў 3-ай асобе, сябе называе Лявонам, горад Вятка ў яго -- Крутагорск! Не менш паказальна, што ліст мае эпіграф ("Вяцкі народ хвацкі"). Фактычна, гэта твор, дзе ёсць пэўны сюжэт. Так, зроблена трапная замалёўка побыту жыхароў горада. М.Гарэцкі апісвае дзень, калі першамайскае свята і Вялікдзень супалі. "Яны пяклі, смажылі -- хто іх ведае, да якога свята" (1, с.447). Звесткі, якія падае пісьменнік, уражваюць чытача горкай бязлітаснай праўдай: гаспадары кватэры прыйшлі запрасіць Лявона да святочнага стала, а ён у той час "лапіў кашулю і штаны", мабыць у падраным адзенні нязручна было ісці на першамайскую дэманстрацыю. Гэта ж не на працу! І тут жа яшчэ адзін штрих, які выразна раскрывае бесчалавечнасць умоў жыцця ссыльнага: "Памыцца к святу не ўдалося, бо тут праз усю зіму заўсёды была чарга ў лазню, а ў гэты дзень яна была велізарная" (1, с.448). Такім чынам, хоць і брудным, але ў палапленых штанах адзначаў Лявон дзень міжнароднай салідарнасці працоўных! Славіў краіну, у якой праца стала справай гонару!

Наступная дэталёвая характарызуе маральны ўзровень героя. Ён паводзіць сябе ў гасцях годна: стрымаў свой "нялюдскі апетыт, каб не зменшыць лічбу ватрушак", якіх, напэўна, не так і багата было на stole. Можна зразумець псіхалагічны стан аўтара ліста: галодны, у палапленым адзенні, ён,

натуральна, звяртае ўвагу на рэчы, якія яго хвалююць, якія нагадваюць пра прыніжэнасць: на дэманстрацыі людзі "ўсе добра прыбраныя (вядома, не папанску), і твары ўва ўсіх здаровыя, як і ў звычайны сыты час" (1, с.448).

Заканчваецца ліст-нарыс, ліст-апаবাদанне шматзначнай, можа нават сімвалічнай сцэнай -- апісаннем вайсковых практыкаванняў. "Ну, самая праўдзівая вайна: грукат, страляніна, агонь, дым, газы, выбухі. Лявон ніколі нічога падобнага на практычных занятках не спадзяваўся ўбачыць, і стаяў доўга, і ўспамінаў свой 1914 год" (1, с.448). Так, гэта было прадчуванне хуткай і непазбежнай вайны. Толькі вайны ўлады са сваім народам. Фактычна, яна ўжо ішла, бо на календары быў 1932 год, а шматлікія ахвяры гэтай вайны знаходзіліся ў канцлагерах, у той жа Вятцы.

Для лістоў М.Гарэцкага характэрна тэндэнцыя да максімальнага самараскрыцця. Лісты напоўнены пачуццём унутранай празрыстасці, спасціжэнне ўласнай душы, яе рухаў, нават самых нязначных, -- галоўны змест эпісталарыя. У цэлым у лістах пераважае змрочная экзістэнцыяльная канцэпцыя жыцця (падставы для гэтага сумнавядомыя), праўда, часта яна асветлена думкамі і клопатамі пра родных яму людзей. Індывідуальнае душэўнае жыццё М.Гарэцкага паўстае як унутраная драма. І тут вельмі важна было захаваць цэласнасць асобы.

Эпісталярная спадчына М.Гарэцкага вабіць перш за ўсё цікавасцю да складанага ўнутранага свету мастака. Элементы споведзі ўласцівы лістам. Спавадальная інтанацыя выяўляе маральныя якасці аўтара і ў мінулым і сёння. Такім чынам, "я" ўключана ў сістэму этычных самаацэнак і ацэнак іншых людзей. Аўтар, яго ўласнае "я" на фоне тыповых праяў таго часу робіць свой выбар і адбываецца як асоба (мы маем так званы працэс аб'ектывацыі "я" ў свеце). Жыццё, апісанае ў лістах, перастае быць толькі ўласным жыццём М.Гарэцкага, яно (жыццё) ператвараецца ў катэгорыю экзістэнцыяльную, анталогічную, што азначае: жыццё паміж народзінамі і смерцю; жыццё як антыпод смерці (ва ўмовах таталітарнай сістэмы праблема надзвычай актуальная).

У прыватнай перапіскі М.Гарэцкага праяўляецца індывідуальная экзістэнцыяльная канцэпцыя, калі імгненні ператвараюцца ў вечнасць. Таму так скрупулёзна занатоўвае мастак прыватныя выпадкі з жыцця. Гарэцкі-творца імкнецца спасцігнуць цану імгнення ў той самы момант, калі пражывае гэтае імгненне. Для беларускага мастака-філосафа відавочна, што чалавек ніколі не ведае каштоўнасці імгнення на той час, калі яно адбываецца. Толькі з цягам часу можна выявіць цану імгнення, але паправіць, на жаль, нічога нельга.

Такім чынам, лісты пісьменніка варта прачытваць праз прызму Гарэцкага -- мастака-філосафа і Гарэцкага -- ўдзельніка-сведкі свайго часу. Лісты -- гэта і аўтапартрэт, і аўтаінтэрпрэтацыя асобы. Яны сведчаць пра ўзмоцненую ўвагу мастака да самапазнання і самаспасціжэння.

Літаратура:

1. Гарэцкі М. Творы.— Мінск : Маст. літ., 1990. — 629 с.